

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА**

Свідоцтво
про державну
реєстрацію
серія КВ
№ 23982-138223
від 14 червня 2019 р.

**ВИЩА
ОСВІТА
УКРАЇНИ**

Засновано
в 2001 році

Передплатний індекс
23823

**ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЧАСОПИС
1 (88)' 2023**

DOI: 10.32782/NPU-VOU.2023.1(88)

Засновники

ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

Редакційна колегія журналу «Вища освіта України»

Головний редактор

Віктор АНДРУЩЕНКО, доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, ректор Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Редакційна колегія

Валентина БОБРИЦЬКА, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Наталія ДЕМ'ЯНЕНКО, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Любов ДРОТЯНКО, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного авіаційного університету

Наталія КОЧУБЕЙ, доктор філософських наук, професор, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (заступник головного редактора)

Сергій КУРБАТОВ, доктор філософських наук, старший науковий співробітник, професор кафедри соціології Київського національного університету імені Вадима Гетьмана, радник президії НАПН України

Владислава ЛЮБАРЕЦЬ, доктор педагогічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Олена МАТВІЄНКО, доктор педагогічних наук професор, завідувач кафедри початкової освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ISSN 2078–1016

Наталія МОЗГОВА, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Мар'я НЕСТЕРОВА, доктор філософських наук, професор, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, академічний куратор кафедри Жана Моне «Соціальні та культурні аспекти Європейських Студій», директор Європейського центру досконалості «Європейські студії соціальних інновацій в освіті»

Володимир СЕРГІЄНКО, доктор педагогічних наук, професор, директор навчально-наукового інституту перепідготовки та підвищення кваліфікації Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Віолета СКИРТАЧ, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін Донбаського державного педагогічного університету

Діана СПУЛБЕР, доктор філософії, професор Університету Генуї (Італія)

Наталія ТИТОВА, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики професійної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Олена ЯЦЕНКО, кандидат філософських наук, доцент, запрошений дослідник Інституту інженерії, орієнтованої на людину, Школа інжинірингу та інформатики Бернського університету (Швейцарія)

Редакційна рада

Віль БАКІРОВ, доктор соціологічних наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, радник ректора Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Галина БЕРЕГОВА, доктор філософських наук, професор, професор кафедри журналістики та філології Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика

Леонід ГУБЕРСЬКИЙ, доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, радник ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Володимир ЄВТУХ, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, декан факультету соціально-економічних наук Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Ірина ЄРШОВА-БАБЕНКО, доктор філософських наук, професор, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Наталія РІДЕЙ, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освіти дорослих Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Григорій ТОРБІН, доктор фізико-математичних наук, професор, проректор з наукової роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Адреса редакції:

01601, м. Київ вул. Пирогова, 9,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
тел.: +38-044-239-30-17

Матеріали для публікації можна надсилати електронною поштою: vou@udu.kyiv.ua
сайт журналу: journals.udu.kyiv.ua/index.php/vou

Схвалено рішенням вченої ради Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
протокол № 3 від 09.03.2023 р.

Наталія МОЗГОВА

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9464-9852>

Ключові слова: теорія виховання,
японська модель культури, європейська
модель культури, соціалізація дитини,
тягар відповідальності.

У статті розглядаються філософсько-антропологічні засади теорії виховання дітей у східній (японській) та західній культурних традиціях, які за своєю суттю є діаметрально протилежними. Об'єктом даного дослідження виступає розгляд класичної теорії виховання дітей в японській та в західноєвропейській культурних традиціях. Предметом – трансформація та поступове зближення цих двох протилежних культурних традицій теорії виховання дітей. Метою статті є спроба порівняти дві протилежні культурні традиції відносно теорії виховання дітей – східну та західну – в їх розумінні процесу соціалі-

УДК 008.001.361 (52)
DOI 10.32782/NPU-VOU.2023.1(88).03

**ФІЛОСОФСЬКО-
АНТРОПОЛОГІЧНИЙ
КОНТЕКСТ ТЕОРІЇ
ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ
В СХІДНІЙ
ТА ЗАХІДНІЙ
КУЛЬТУРНИХ
ТРАДИЦІЯХ:
МИНУЛЕ
Й СЬОГОДЕННЯ**

© Мозгова Н., 2023

зації дитини та спроба показати їх поступове сьогоднішнє зближення. В статті зазначається, що в європейській культурній традиції максимальною свободою володіє лише повнолітня людина. В японській же культурі у максимальній вільних умовах дитина перебуває у ранньому дитинстві (до 3-х років). По мірі дорослішання на неї все більше лягає тягар відповідальності, підкорюючи її жорстким нормам культури сорому. І лише у старості, після 60-и років, японець повертається у той стан, коли він знову вже нічого і нікого не соромиться. Отже дитинство і старість для японців – це зони «вільної території».

Постановка проблеми

Вибух інтересу європейців до вивчення та осмислення японської культури припадає на другу половину ХХ ст., коли після поразки у Другій світовій війні Японія за досить короткий час стала одним із лідерів світового економічного співтовариства, а її оригінальні духовні та естетичні цінності стали еталоном для інтелектуальної еліти багатьох країн світу. У чому полягає причина того, що держава, яка імпортує 100% алюмінію, 99,8% нафти, 98,4% залізної руди 66,4%, лісу, перетворилась в одну з найбільш економічно-могутніх держав світу?

Японська модель культури цікава сьогодні для нас насамперед тим, що в ній одночасно присутніми є східно-традиційне сприйняття існуючого порядку Всесвіту з його філософським обґрунтуванням й духовним виправданням «пасивності» та невтручанням у природний порядок речей, так і типово-західний активізм і дієва категоричність.

Вивчення японської моделі культури дозволяє нам виявити ті філософсько-антропологічні та культурно-історичні умови, в яких здійснюється спадкоємність культурних традицій, той культурно-психологічний контекст, у якому формуються відповідні системи цінностей та оцінок, художньо-естетичних смаків, поглядів та норм. Відкритість японців новому, готовність та здатність запозичувати зовнішні прикмети сучасного способу життя не заважають їм дбайливо зберігати самотність свого внутрішнього світу, своєрідність своєї духовної культури.

Об'єктом даного дослідження виступає розгляд класичної теорії виховання дітей в японській та в західноєвропейській культурних традиціях.

Предметом – трансформація та поступове зближення цих двох протилежних культурних традицій теорії виховання дітей. **Мета** дослідження: на основі порівняння двох протилежних культурних традицій відносно теорії виховання дітей – східної та західної – в їх розумінні про-

цесу соціалізації дитини показати їх поступове зближення.

Ступінь розробленості теми

Сучасні дослідження японської культури загалом та особливостей її становлення зокрема, не рясніють великою кількістю наукових доробок вітчизняних вчених-філософів. І пояснюється це тим, що вивчення цього варіанту східної культури вимагає насамперед знання японської мови. В останні роки дослідження у галузі вивчення японської культури успішно вирішуються і починають з'являтися ґрунтовні роботи українських філософів, які зосереджують увагу на різноманітних аспектах вивчення культурологічної та філософської проблематики Японії як минулого часу, так і сучасного періоду. Це такі українські дослідники як Г. Васик [3], С. Капранов [4], А. Стрелкова [5].

Основна частина

Зрозуміти характер дорослої людини певної культурної традиції, тим більше східної, в значній мірі можливо лише аналізуючи ту практику виховання дітей, яка притаманна даній культурі. У цьому відношенні виховання дітей в японській класичній культурній традиції суттєвим чином відрізняється від їх виховання в класичній західноєвропейській культурі.

Зокрема, в європейській культурі ще донедавна дитина мала мінімальну свободу: дорослі нав'язували їй розпорядок дня, прищеплювали правила життя та поведінки, і лише поступово, по мірі дорослішання дитина набувала свободу. Ми із самого народження обмежували дитину розпорядком годування та сну, і незалежно від того, протестувала вона чи ні, їй доводилося чекати, коли вона подорослішає. «Було б цілком природнім припустити, – розмірковує з цього приводу відома американська представниця культурної антропології першої пол. ХХ ст. Рут Бенедикт у своїй праці «Хризантема і меч», – що подібна дисципліна, але в подвійному масштабі, застосовується по відношенню до японських дітей» [1, с. 291].

Слід підкреслити, що в європейській культурній традиції максимальною свободою володіє, й одночасно несе величезну відповідальність, лише повнолітня людина. На старість, коли життєві сили вже вичерпались, людина знову впадає у безвідповідальний стан, і її життям починають розпоряджатися інші люди: діти, онуки, лікарі, соціальні працівники і т.д. «Дитина підкоряється жорсткій дисципліні, яка поступово послаблюється по мірі її дорослішання, поки молода людина не почне вести самостійне життя, маючи стабільну роботу і свою власну сім'ю. Вік розквіту сил у європейців співпадає з найвищим ступенем свободи та ініціативи. Обмеження посилюються в міру того, як людина втрачає хватку та енергію, або стає залежною від інших людей. Європейцям та американцям важко собі уявити таке життя, яке скроєне за японським зразком» [1, с. 292].

В японській же культурі все йде з точністю до навпаки: крива свободи носить дзеркально протилежний характер. У максимально вільних умовах людина перебуває у ранньому дитинстві (до 3-х років). По мірі дорослішання на неї все більше лягає тягар відповідальності, підкорюючи її жорстким нормам культури сорому. Сюди відноситься і практика жартування над дітьми зі сторін матерів, і майже обов'язкова «дідівщина» у школі та армії. Дитина повинна обмежувати себе. Вона повинна усвідомити свій обов'язок. І лише в старості, десь після 60-и років, японець повертається у той стан, коли він знову вже нічого не соромиться. Отже дитинство і старість – це зони «вільної території». Така конфігурація життєвого циклу створює суперечливість у поведінці японського чоловіка, те, що Рут Бенедикт називає «ґрунтовно імплантованим дуалізмом» [1, с. 328]. Двоїтий досвід граничної обачливості через обов'язок (*яп. – giri*) перед своїм ім'ям і свободою в дитинстві є тією психологічною і культурною основою, яка забезпечує легкість переходу від однієї крайності до іншої: від жорсткого сліду-

вання обов'язку до повної невимушеності у небагатьох «зонах свободи», де імпульсивна поведінка вітається, наприклад, у сфері естетичної насолоди. Висока напруженість і пластичність свідомості японців обумовлена, на думку Рут Бенедикт, не лише постійним тягарем відповідальності, але й пам'яттю пережитого у дитинстві досвіду свободи та безтурботності.

Найбільш цікавим у співвідношеннях свободи і несвободи в житті як європейців, так і японців є те, що як європейський (американський), так і японський устрій життя насправді забезпечує енергійну участь індивідів в культурі протягом всього періоду розквіту сил. «Ми робимо ставку на надання людині у цей період найбільшої свободи вибору, в той час як японці покладаються на максимізацію щодо усіляких обмежень. Той факт, що людина в цей час знаходиться на вершині своїх фізичних сил і досягає піка своїх здібностей, жодним чином не робить її хазяїном свого життя» [1, с. 292].

Отже, процес соціалізації японців проходить через таку життєву криву лінію, яку можна зобразити у вигляді U - подібної дуги, форма якої є повністю протилежною щодо життєвої кривої лінії європейців, де U- подібна дуга перевернута догори ногами.

Соціалізація дитини завжди починається в сім'ї. Саме сім'я, як первинний осередок суспільства, рішучим чином впливає на процес її соціалізації. В сім'ї дитина вбирає цінності відповідної культури. Більше того, сім'я відтворює соціальну психологію нації, бо кожна сім'я культивує свою, незмінну в головному, притаманну лише їй атмосферу сімейних відносин. До п'яти років японці поводяться з дитиною «як з королем», з п'яти до п'ятнадцяти – «як з рабом», а після п'ятнадцяти – «як з рівним». Вважається, що п'ятнадцятирічний підліток – це вже доросла людина, яка чітко знає свої обов'язки і бездоганно підкоряється правилам.

Сучасна японська сім'я зберегла з минулих часів ряд специфічних особливос-

тей і головною з яких є патріархальність. Ось як розмірковує з цього приводу Рут Бенедикт: «Японським батькам потрібні діти не лише для емоційного задоволення, а й для того, щоб їх життя не виявилось прожитим даремно. У кожного японського чоловіка повинен бути син. Він йому потрібен для того, щоб після його смерті хтось щодня віддавав данину поваги його пам'яті біля вівтаря у вітальні біля мініатюрного надгробку. Він йому потрібен для продовження сімейної лінії у поколіннях, збереження фамільної честі і власності. У відповідності з традиційними соціальними причинами батько майже так само потребує сина, як і син – батька. Це глибинне почуття спадкоємності не допускає, щоб залежність вже дорослого сина від батька набула аури сорому і приниження, котрі в подібній ситуації є цілком характерними для західноєвропейських народів» [1, с. 293]. Сім'я у розумінні японців міцно тримається на родових засадах і включає в себе як всіх предків минулого, так і всіх нащадків далекого майбутнього. Члени сім'ї, подібно до струменів води, підтримують потік роду в його нескінченному русі. У давнину кожна японська сім'я мала сувій-список свого роду або клану і ця реліквія передавалась від покоління до покоління. Концепція сім'ї в Японії підкреслює безперервність сімейної лінії, згасання якої сприймається як страшне лихо. Предки для японців виступають невід'ємною частиною сьогодення. За глибоким переконанням японців, благополуччя сім'ї залежить від того, наскільки віддано кожне покоління виконує ритуал вшанування своїх предків. Синівська шанобливість виступає тут у якості цементуючого засобу. Згідно з вченням Конфуція, існує три тисячі проступків, ступінь тяжкості яких підпадає під п'ять категорій, але найтяжчий проступок – це нешанобливість дітей по відношенню до батьків.

Жінка теж хоче мати дітей не лише для емоційного задоволення, але й тому, що лише ставши матір'ю, вона набуває

особливого статусу. Бездітна дружина займає в японській сім'ї найуразливіше положення, її всі вважають невдахою. Європейський «культ жінки» для японців залишається незрозумілим по сьогодні. В Японії й досі є популярними три види покори: доньки – батьку, дружини – чоловіку, вдови – старшому сину. В японській мові досі існує ходовий вираз: «поважати чоловіка і зневажати жінку» (*яп.* – «*дансон джьохі*»). Ієрархія предків у сім'ї, де народилась жінка, так само як і в сім'ї, куди її видадуть заміж – це ієрархія предків-чоловіків. Буддизм вчить, що жінка стоїть нижче за чоловіка, що вона приносить зло, що вона причина розбрату. Щоби досягти стану нірвани, блаженства та вічного спокою, жінка повинна переродитись у чоловіка, тому виправданими є її страждання. Слід підкреслити, що ще у 1946 р. конституція Японії надала жінкам рівний статус з чоловіками і формально була засуджена патріархальна система сім'ї та було ліквідоване принизливе становище жінки в суспільстві. Звичайно, це зовсім не означало, що патріархальність японської сім'ї зійшла нанівець. Цього не могло трапитись через стійкість японської традиції.

Що ж до дитини, то з її народженням, життя в японській родині набуває іншого змістовного сенсу. І мати, і батько проявляють виключну витримку і терпіння: вони не вимовляють жодного сердитого слова, не виявляють жодного жесту невдоволення. Ніжне відношення японців до своїх дітей було підмічено ще першими дореволюційними російськими дослідниками японського суспільства. На початку ХХ ст. Г. Востоков підкреслював, що виховна доктрина в Японії застосовується до дітей «з такою м'якістю і любов'ю, що не діє гнітючим чином на душу дітей. Ніякого бурчання, ніяких жорсткостей, майже повна відсутність тілесних покарань; тиск на дітей здійснюється у такій м'якій формі, що здається, що діти самі себе виховують, і що Японія – це дитячий рай, в якому немає навіть заборонених плодів... Діти виховуються в

Японії у повній свободі: сама природа слугує для них вихователькою. В Японії природа і люди прекрасно переплелись, жилися протягом століть і викарбували одне на одному незгладимий слід» [2, с. 326–327].

Поки дитина зростає, вона сприймає відношення в родині як взірець: відношень між старшим і молодшим поколінням, між чоловіком і жінкою, між старшими та молодшими братами і сестрами. Яскравим підтвердженням цьому факту слугує те, що в японській мові не існує таких слів як «брат» або «сестра». Замість них існують слова «старший брат», «молодший брат», «старша сестра», «молодша сестра». Ідея ієрархії в родині ніколи не полишає пильної уваги у японської дитини. Перший хлопчик в родині із самого народження користується особливою прихильністю оточуючих. Дуже швидко він починає відчувати свою значущість і це сприяє формуванню в його характері егоцентризму та прагнення до лідерства. Молодших братів спонукають розвивати у своєму характері покірність та послух. Що ж стосується дівчаток, то вони досить швидко починають усвідомлювати своє підлегле становище та змиряються з необхідністю прислужувати, терпіти і підкорятись. Сьогодні цей факт призвів до сумних наслідків, бо понад 70% заміжніх японок мріють про розлучення, але лише незначна їх частина наважується на цей крок. Традиції міцно утримують їх від цього необачного вчинку. Суспільна думка в Японії до сих пір негативно відноситься до розлучених жінок, а адміністрація підприємств дивиться на них з упередженням. Отже, досі на жінку дивляться лише як на матір та на хранительку домашніх чеснот.

Образ матері в Японії насамперед пов'язаний з тим значенням, яке містить слово «скористатись чимось» (*яп.* – «*амасе*»). Цьому японському слову дуже важко підібрати аналог в українській мові. Воно означає почуття залежності від матері, яке є найбільш бажаним для дитини. Вживане у даному випадку

дієслово *амасеру* означає «шукати заступництва». Цими словами японці виражають відношення до матері. Вони позитивно оцінюють намагання дітей мати батьківську опіку. Проте надмірна опіка розглядається як негативне явище, бо вона граничить з сліпою відданістю.

Слід особливо зазначити, що японське виховання дає благотворні сходи, діти набувають гуманних рис характеру. «По відношенню до дерев, – писав Г. Востоков, – квітів і тварин діти не виявляють тієї холодної жорстокості, яку часто можна спостерігати у європейців; все в природі здається їм переповненим порядком і гармонії, вони виявляють ніжну жалість до всього, що живе і дихає. Хлопчики іноді грішать проти цього, дівчатка – ніколи. Маленька японка, яка переслідує метелика і хоче його заставити сісти собі на руку, дивиться на цю істоту не як на іграшку, а наївно симпатизує йому, розуміє його, саме тому, що сама вважає, що є дуже схожою на нього. Наші діти бруднять і рвуть книжки; маленькі японці вважали б святотатством таке відношення до сторінок, на яких відображені думки і малюнки артистів, набагато більш розумних і талановитих, ніж вони самі» [2, с. 328].

Особливого значення японці надають семирічному віку дитини, бо саме в цьому віці вони починають підкреслювати різницю між дівчатками та хлопчиками. Серйозна підготовка японських хлопчиків до дорослого життя не починається до тих пір, поки вони не провели у школі два або три роки. Слід підкреслити, що перші три роки і хлопчики, і дівчатка вчать разом, а вчитель поводить з ними так, ніби він їм рівня. Проте і в школі, і вдома все більше і більше уваги звертається на небезпеку потрапити дитині у «ганебну» ситуацію. Діти лишаються ще дуже малими, щоб відчути сором, але їх необхідно вчити, як уникнути цього скрутного становища. Настанови носять частковий та ситуативний характер і більшість з них відносяться до таких, які ми звикли називати етикетом. Ці настанови вимагають від дитини підкорення її волі певним обов'язкам

по відношенню до сусідів, сім'ї, держави. Дитина повинна обмежувати себе за рахунок усвідомлення свого обов'язку. Поступово дитина переходить у статус боржника, якому слід себе вести вкрай обачно. Якщо вчитель повідомив, що хлопчик був неслухняним і неввічливим, то сім'я відвернеться від дитини. З часом сім'я перетворюється в згуртованих обвинувачів. В більшості суспільств, яким притаманна розширена сім'я або якась інша відокремлена соціальна група, ця група згуртовується для захисту одного із своїх членів, який був підданий критиці або агресії зі сторони представників іншої групи при умові, що зберігається підтримка зі сторони власної групи, і у цьому випадку людина може із впевненістю протистояти всьому іншому світові. Проте в Японії все виявляється навпаки: людина лише тоді впевнена у підтримці власної групи, коли її підтримують інші групи; якщо ж сторонні не підтримують або засуджують її, власна група відвертається від людини і виступає джерелом покарання до тих пір, поки інша група не зніме з цієї людини свій осуд. Таким чином, схвальна оцінка «зовнішнього світу» набуває такого значення, якого не має в жодному іншому суспільстві.

З десяти років хлопчик знає що таке *giri* перед своїм іменем. *Giri* – це загальнонаціональні норми, насамперед це соціально-психологічні утворення, які формуються в процесі спілкування. Отже, *giri* – це і зобов'язання, і ритуал виконання зобов'язань, і зобов'язання подяки. У широкому сенсі *giri* проявляється у відповідному спілкуванні вищого з нижчим, у взаємовідносинах рівних людей, у ритуалах спілкування між сусідами. Отже, «світ знає практично усе, – констатує Рут Бенедикт, – чим займається людина, і може відкинути її, якщо чогось не схвалює. Навіть конструкція японського будинку – тонкі стіни, які вільно пропускають звук і які розсуваються вдень, – роблять приватне життя тих, хто не може собі дозволити стіну або сад, відкритою для публіки» [1, с. 326]. Той,

хто поважає себе, прокладає шлях не між «добром» і «злом», а між власною «передбачливістю» і «непередбачливістю» та розчиняє особисті потреби в намірах колективу. Добрі люди – це ті, які «знають сором» і які нескінченно обачні.

Дівчата не проходять кодекс *giri* перед ім'ям. Їх життєві умови менш суперечливі і це водночас не дає їм привілеї відкритого самоствердження. Вже із семирічного віку виховання дівчаток починає суттєво відрізнятися від виховання хлопчиків. Їх завжди обділяють подарунками і увагою, при цьому життя маленької японської дівчинки є дивовижно вільним. Вона завжди одягнена у яскраво-червоний одяг, грається на вулиці з хлопчиками, б'ється з ними і часто-густо бере над ними гору. Вже з раннього дитинства дівчатка при звичаються до смиренності з приводу того факту, що хлопчики користуються перевагою і посиленою увагою серед дорослих, але при цьому дівчатка ніколи не забувають, що в дитинстві вони розділяли разом із хлопчиками привілейоване життя японських дітей. Згодом, у старшому віці дівчатам буде заборонено носити яскраво-червоний одяг і лише з настанням другого привілейованого періоду життя – 60-ти років, вони знову зможуть повернутись до яскраво-червоних кольорів одягу.

Слід зауважити, що вище ми докладно зупинилися на основних класичних засадах теорії виховання дітей в японській та в західноєвропейській культурних традиціях, які, по суті, проіснували в незмінному вигляді до першої половини ХХ ст. Сьогодні ж ми спостерігаємо досить жвавий процес трансформації, більш того, поступового зближення цих двох протилежних культурних традицій. «Першою ластівкою» зі сторони західної культурної традиції послугувала у першій половині ХХ ст. в Європі (Італії) система Монтесорі (названа так на честь її засновниці педагога Марії Монтесорі (1870-1952).

В основі педагогіки Монтесорі покладені кілька правил: по-перше, це свобода

дитини в усіх аспектах її зростання. Дана система навчання дітей спрямована на розвиток природних інтересів і діяльності, а не на використання формальних методів навчання. Педагогіка Монтесорі заснована на ідеях вільного виховання, важливе місце в якій приділено сенсорному вихованню (розвиткові органів чуттів) за допомогою дидактичних занять і спеціально організованого середовища. Як ми бачили з вищезрозглянутого, що саме свобода дитини розглядається у якості головного стрижня в усій системі виховання дітей в Японії. Отже, дитина має розуміти, що їй довіряють і вона має право вибирати, більш того, має можливість помилятися та самостійно виправляти свої помилки. Саме це правило лежить в основі обох теорій виховання – японської і монтесорівської, що їх кардинально єднає. По-друге, кожна дитина має бути самостійною. Роль батьків в системі Монтесорі є точнісінько такою ж, як і в Японії. Батьки та педагоги можуть лише підштовхувати дитину в правильному напрямку. Головний принцип батьків і педагогів в системі Монтесорі – це роль помічника, який керується правилом дитини – «поможи мені це зробити самому». Адже процес навчання і загалом пізнання відбувається в самій дитині, а отже, дитина сама собі є вчителем. Ніяка критика, покарання і порівняння з іншими дітьми є неприпустимими. Ми бачимо, що головними принципами системи виступають самостійність дитини, свобода, природний психологічний, фізичний та її соціальний розвиток. В позашкільних та шкільних закладах Монтесорі відсутні іспити та оцінки, а головним завданням педагога є лише опосередковане керівництво й навчання, яке ґрунтується на самонавчанні, щоб дорослий не нав'язував дітям власні установки й норми і тим самим не затримував природний розвиток дитини. Ці всі принципи теорії виховання та навчання в усі часи були притаманні японській теорії виховання, а Європа їх самостійно відкрила лише на початку ХХ ст. І, по-третє, навчання завжди має бути

налаштоване на індивідуальні потреби і можливості кожної дитини. Адже кожна дитина є унікальною та неповторною і потребує особливого підходу. Будь-яка стандартизація та уніфікація дітей є абсолютно неприйнятною. Монтесорі-освіта передбачає вільну діяльність дітей у «підготовленому середовищі», яке адаптоване до специфічних особливостей дітей з їх індивідуальними особливостями. В дошкільних закладах і дитячих садочках Монтесорі немає традиційних іграшок, а є матеріали для так званої «дитячої роботи», яка розвиває кожну дитину відповідно до її індивідуальних здібностей.

Слід підкреслити, що школи Монтесорі є більш гнучкими, ніж традиційні школи. У традиційних школах учні сидять за партами, а у школі Монтесорі дитина сама вирішує, де вона буде працювати: на підлозі чи за столом. Дитина самостійно вибирає, де їй зручніше. Слід зауважити, що певні елементи системи Монтесорі сьогодні широко використовуються Новою українською школою. З огляду на вищевикладене впливає, що основою педагогічної системи Монтесорі є виховання в дитині особистості, а не лише навчання її конкретним навичкам. Методика Монтесорі – це філософія виховання цілісної особистості, яка впевнена в собі та знає, як отримувати і накопичувати знання.

Освіта Монтесорі поширилася по всьому світу, включаючи Південно-Східну Азію та Індію, куди Марія Монтесорі була інтернована під час Другої світової війни. Свого часу методика Монтесорі отримала розповсюдження і в Радянській Росії. За підтримки А. В. Луначарського проводилися експерименти щодо впровадження принципів Монтесорі в систему освіти Радянської Росії. В 1926 р. на державному рівні розглядалося питання про перехід дошкільних закладів на новий метод виховання. Але Сталін жорстко розкритикував педагогічну систему Монтесорі, а самій авторці причепив ярлик «реакційного педагога». Остання дитяча група Монтесорі була в 1930 р. остаточно

заборонена. Зрозуміло, що авторитарний режим СРСР ніяк не міг підтримувати ту систему виховання, яка базувалася не на муштрі та уніфікації всіх дітей під один шаблон, а на вільному, самостійному та індивідуальному розвитку кожної дитини.

Сьогодні мережа дошкільних та шкільних закладів, які працюють за системою Монтесоррі є достатньо розповсюдженою не лише в Європі та Америці, але й у нас в Україні. У всіх великих містах України, таких як Київ, Харків, Дніпро, Одеса, Черкаси існує розгалужена мережа дитячих садочків та шкіл, які успішно працюють за педагогічною системою Марії Монтесоррі.

Висновок

Отже, в європейській культурній традиції максимальною свободою володіє лише повнолітня людина. В японській же культурі у максимально вільних умовах дитина перебуває у ранньому дитинстві (до 3-х років). По мірі дорослішання на неї все більше лягає тягар відповідальності, підкорюючи її жорстким нормам культури сорому. І лише у старості, після

60-и років, японець повертається у той стан, коли він знову вже нічого і нікого не соромиться. Отже дитинство і старість для японців – це зони «вільної території». Сьогодні спостерігається трансформація та поступове зближення двох протилежних культурних традицій щодо теорій виховання дітей – східної та західної. Особливо чітко цей процес прослідковується на прикладі такої педагогічної системи як Монтесоррі, яка має багато спільного із японською теорією виховання дітей, хоча ототожнювати їх теж неможливо.

Виховання дітей ведеться в Японії не на основі примусу або заборон, а на основі опіки. Замість заборон дітей вчать розмірковувати над тим, як до цього чи іншого вчинку поставляться інші люди. Головне завдання виховання – навчити вмінню розуміти чужі принципи і нічим не виділятися у певній соціальній групі. Все це разом, з сильно розвинутим почуттям солідарності в сім'ї, сприяє прищепленню дисциплінованості у японських дітей і одночасно створює такі умови, які стримують розвиток індивідуалістичних та егоцентричних якостей особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бенедикт Р.** (2007). Хризантема и меч: модели японской культуры – СПб. : Наука, 2007. – 360 с.
2. **Востоков Г.** (1904). Общественный, домашний и религиозный быт Японии. Япония и ее обитатели : с прилож. очерка «Корея и корейцы» [П. Ю. Шмидта] / Брокгауз-Ефрон. – М. ; СПб. – С. 312–357.
3. **Васик Г. В.** (2012). Екстатичність у західноєвропейській та японській екзистенційній філософії: порівняльний аналіз: Автореф. дис. ...канд. філос. наук: 09.00.04 / В. Г. Васик // Київський ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ. 19 с.
4. **Капранов С. В.** (2004) «Ise monogatari» як пам'ятка японської релігійно-філософської культури доби Хейан. Київ: Вид. дім «КМ Академія». 168 с.
5. **Стрелкова А. Ю.** (2015) Буддизм: філософія порожнечі. Київ: Вид. дім «КМ Академія». 403 с.

REFERENCES

1. **Benedict R.** (2007) Chrysanthemum and sword: models of Japanese culture / Ruth Benedict. – St. Petersburg. : Nauka. – 360 p.
2. **Vostokov G.** (1904) Public, domestic and religious life of Japan / G. Vostokov // Japan and its inhabitants: with app. essay "Korea and Koreans" [P. Yu. Schmidt] / Brockhaus-Efron. – M.; SPb. – S. 312-357.
3. **Vasik G. V.** (2012). Ecstasity in Western European and Japanese existential philosophy: a consistent analysis: Abstract of the thesis. dis. ...cand. philosophy Sciences: 09.00.04 / V. G. Vasik // Kiev University named after. T. Shevchenko. – K., – 19 p. . [in Ukrainian]
4. **Kapranov S. V.** (2004). "Ise monogatari" as a reminder of Japanese religious and philosophical culture dobi Heian / S. V. Kapranov. – K. : View. dim "KM Academy". – 168 p. . [in Ukrainian]
5. **Strelkova A. Yu.** (2015). Buddhism: the philosophy of empty. – K. : View. dim "KM Academy". – 403 p. [in Ukrainian]